

‘MINDER IN TEL EN AANZIEN, EN TOCH OOK KNAP IS EENE BOLEURS’¹.

De Haarlemse hortulanus Arent Bolleurs en zijn zoon Jan.

Ronald van Immerseel

Inleiding

Wie onderzoek doet naar de geschiedenis van de Nederlandse landschapsarchitectuur in de periode 1800-1850 zal merken dat grote namen als Zocher, Van Lunteren en Roodbaard genoegzaam bekend zijn. Maar het aantal uitgevoerde werken van hun hand vormt slechts een klein deel van het totale aantal aangelegde parken in deze periode. Door wie zijn dan al die andere parken en tuinen aangelegd? De afgelopen jaren komt hier langzamerhand meer zicht op. Het blijkt een bonte stoet van eigenaren en/of hun familieleden die zelf de stoute schoenen hebben aangetrokken, tuinbazen, erudiete en belezen ‘liefhebbers’ en plaatselijk bekende ‘landschapsarchitecten’. In dit artikel worden de tot nu toe onbekende vader en zoon Bolleurs voor het voetlicht gebracht.

Bolleurs op Vredenoord?

In 1826 koopt Hendrick van Berckel de aan de Vliet bij Rijswijk gelegen buitenplaats Vredenoord.² Een deel van het park van Vredenoord was in 1801 al verlandschappelijk door Johann David Zocher sr. Het buitenhuis en zijn directe omgeving ademen echter nog geheel de sfeer van de geometrisch aangelegde tuinen van de achttiende eeuw. Van Berckel besluit al snel de architect Pieter Adams (ontwerper van de Utrechtse Winkel van Sinkel) aan te trekken om het huis van een nieuwe façade te voorzien. Voor de tuin zoekt hij een tuinarchitect die de aanleg van Vredenoord zou kunnen moderniseren. Hiertoe schakelt hij zijn in Haarlem woonachtige zwager Cornelis van Bommel in. Van Bommel krijgt de opdracht op zoek te gaan naar een goede en vooral niet te dure tuinarchitect.

Op 19 december 1827 schrijft Cornelis van Bommel aan Hendrick van Berckel;

*Ik zal eens met het einde van uwen mij zeer aangenamen brief van 11 dezer beginnen. Ik heb na dusdanig een architect geïnformeerd die de partij voor het huis zonder groote kosten na genoeg zou kunnen arrangeren, de groote man, de man van de vogue, en die nu bezig is met den Haarlem[m]er Hout te veranderen, is Sogger, maar na hem, minder in tel en aanzien, en toch ook knap, is eene Boleurs. In uw plaats nam ik liever Sogger, mij dunkt, het kan in de kosten niet veel schelen, daar het toch maar voor het opgeven van een plan is, dat zich bij een zeer weinig uitgestrekt terrain moet bepalen, en waarvan de uitvoering bij den één niets veel meer als bij den anderen zal kunnen kosten, te meer daar het aan U vrij staat, van dat plan, vooraleer het in uitvoer gebracht wordt, deze of geene franjes, die wellicht te veel in de papieren zouden lopen, ridderlijk afteknippen. (...) Intuschen spreek, Amice, ik zal u den één of anderen zenden, op welken dag het u behagen zal.*³

Uiteindelijk verkiest Hendrick van Berckel Johan David Zocher jr. boven de ons onbekende, maar in zijn tijd blijkbaar wel bekende, Bolleurs. Zocher zal vervolgens in de periode 1828 -1829 de nabije omgeving van het huis opnieuw vorm geven. Later, in de periode 1838 - 1839, keert hij nogmaals terug op verzoek van Van Berckel om het park van Vredenoord uit te breiden met de ernaast liggende Molenwei.

Arent en Jan Bolleurs

Intrigerend is de vraag wie deze 'Boleurs' is, die, hoewel *minder in tel en aanzien* dan J.D. Zocher jr., desalniettemin door Cornelis van Bommel omschreven wordt als *toch ook knap*.

In de biografische kunstenaarslexicons van Kramm en Immerzeel komen we de naam Boleurs of varianten als Bolleurs, Bouleurs en dergelijke niet tegen.⁴ In Haarlem en omstreken vinden we rond 1828 enkele personen met de achternaam Bolleurs. Twee daarvan kunnen, in een vergelijking met J.D. Zocher jr., in aanmerking komen voor de kwalificatie *minder in tel en aanzien, en toch ook knap*. Allereerst is dit Arent Bolleurs, de hortulanus van de Haarlemse stads-kruidtuin van het Collegium Medico-Pharmaceuticum, kortweg de Haarlemse hortus medicus.⁵ Ten tweede de Haarlemse architect en later plaatsvervangend hortulanus Jan Bolleurs, de zoon van Arent.⁶

In de tweede helft van de negentiende eeuw komen we in Haarlem een aantal personen met de achternaam Bolleurs tegen, veelal in relatie tot functies binnen de Doopsgezinde kerk. Gezien de zeldzaamheid van de achternaam mogen we veronderstellen dat Arent en Jan eveneens doopsgezind zijn geweest. Nadere persoonsgegevens over Arent en Jan zijn vooralsnog niet bekend door ontbrekend genealogisch onderzoek.

Arent Bolleurs

Op 26 juni 1784 wordt Arent Bolleurs gekozen uit vijf sollicitanten voor de vrijgekomen plek van hortulanus van de Haarlemse hortus medicus.⁷ Hij volgt hier de uit Londen afkomstige William Kent op, die in 1777 was benoemd. De dan nog ongehuwde Arent Bolleurs begint met een salaris van 150 gulden per jaar. Op 6 oktober 1835, na 51 jaar trouwe dienst, verzoekt hij de *Plaatselijke commissie van geneeskundig toezicht te Haarlem* eervol ontslag onder toekenning van pensioen.⁸ Op 10 december honoreert het college van burgemeester en wethouders van Haarlem zijn verzoek met een pensioen van 250 gulden per jaar.

Gedurende zijn werk voor de hortus moet Arent Bolleurs een man met aanzien in Haarlem en omstreken zijn geweest. In de *Algemeene Konst- en Letterbode* van 1824 kondigt de Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij de 7e tentoonstelling van planten en gewassen aan, die in juni 1824 in Haarlem zal worden gehouden.⁹ *Alle Liefhebbers, Aankweekers van Planten, Bloemisten en handelaars in Bloemen, in één woord allen uit (...) dezer Zevende Tentoonstelling van dien aard, Planten en Gewassen intezenden. De tentoonstelling stond weder onder toezigt van den Heer A. Bolleurs, Hortulanus aldaar [Haarlem], wiens aanbevelingswaardige kunde en goede trouw, bij de vorige Tentoonstellingen in het bezorgen der ingezondene Planten algemeen gebleken is.* Bij de tentoonstelling in 1828 blijkt Bolleurs nog steeds actief te zijn en meldt de aankondiging dat hij *met dezelfde trouw, ijver en kunde voor de ingezonden Planten zal zorg dragen, als bij de vorige Tentoonstelling*.¹⁰

Uit de notariële akten van het Haarlemse Vrederecht blijkt dat Arent Bolleurs naast zijn werk voor de hortus nevenactiviteiten ontplooit. De Universiteit van Gent bezit

HANDEL EN ZEEVAART, LANDBOUW, HUISHOUDKUNDE, BEVOLKING EN

WAT DAARTOE BETREKKING HEEFT.

PROGRAMMA WEGENS EENE TENTOONSTELLING VAN PLANTEN EN GEWASSEN,

Onder toezigt van en door de *Nederlandfche Huishoudelijke Maatschappij*.

Welke plaats zal hebben den 2, 4, 5, 6 en 7 Junij 1824,
In het Lokaal in de Zijlstraat, Wijk 5, N°. 239
te Haarlem.

De *Nederlandfche Huishoudelijke Maatschappij*, even als in de zes voorgaande jaren, befloten hebbende eene Tentoonftelling van Planten en Gewasfen, in den zomer van dit jaar, te openen; noodigt op nieuw alle Liefhebbers, Aankweekers van Planten, Bloemiften en Handelaars in Bloemen, in één woord allen uit, om deze, bij ondervinding aan het oogmerk beantwoordende, luringting te ondersteunen, doot tot den wedftrijd en verfiering dezer *Zevende Tentoonftelling* van dien aard, Planten en Gewasfen intezenden, onder de volgende

VOORWAARDEN.

Art. 1. De Tentoonftelling van Planten en Gewasfen zal in dit jaar gehouden worden, den 2, 4, 5, 6 en 7 Junij 1824, te Haarlem, in het Lokaal in de Zijlstraat, Wijk 5, N°. 239, weder onder toezigt van den Heer A. BOLLEURS, *Hortulanus* aldaar, wiens aanbevelingwaardige kunde en goede trouw, bij de vorige Tentoonftellingen, in het bezorgen der ingezondene Planten, algemeen gebleken is.

De Zaal der Tentoonftelling zal openftaan op Woensdag den 2den, Vrijdag den 4den, en Zaterdag den 5den Junij, van des ochtends ten 9 tot 12 en 's namiddags van 2 tot 6 ure; op Zondag den 6den en Maandag den 7den van 11 tot 3 ure; zullende op Donderdag den 3den Junij de Tentoonftelling den ganschen dag gefloten zijn, uit hoofde van de op dien dag plaats hebbende beoordeeling.

Art.

pag. 38 . Afb.1. Aankondiging van de 7e tentoonstelling van planten en gewassen te Haarlem in juni 1824 door de Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij in de Algemeene Konst- en Letterbode van 1824. Collectie Gemeentearchief Ede.

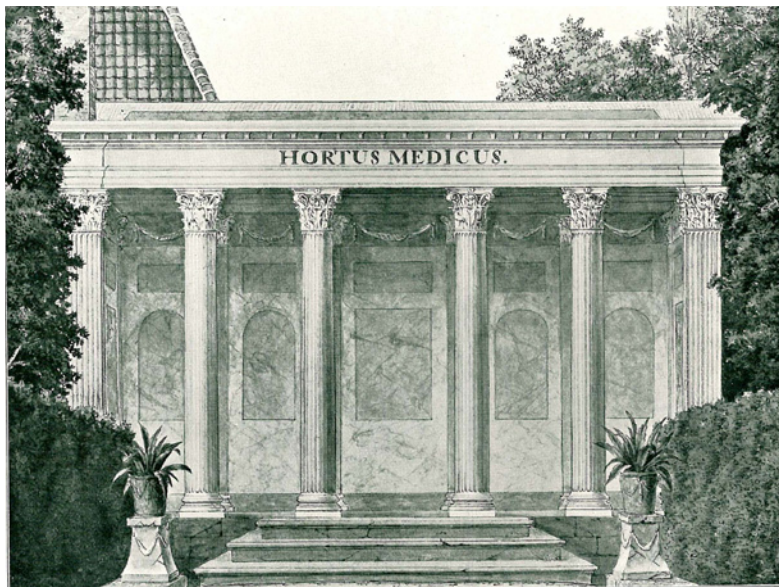
*een Catalogus van bloembollen bestaande in een zeer schone sortering hiacinten, trosnarcissen, ... tulipanen, ranonkels, anemonien ... dewelke D. Duurman en zoon, en A. Bolleurs, bloemisten te Haarlem (...) verkopen (...) te Gendt.*¹¹ In 1818 legt Arent Bolleurs een voor God den Almachtigen en Alwetenden een waare lijfelijke Eed af voor de Haarlemse vrederechter Adolf van Wickevoort Crommelin. In de voorgaande jaren heeft een klant dermate belasterende uitspraken gedaan over de kwaliteit van geleverd radijszaad en bloemkoolzaad door *het Handelshuis Duurman & Bolleurs* dat Arent Bolleurs zich geroepen voelt hierop te reageren.¹²

In 1823 treedt hij op als zaakgelastigde van het handelshuis bij de openbare verkoop van een aanzienlijke partij hyacintenbollen in verschillende partijen *staande op de tuin van de heer A. Smits aan de Houtvaart te Overveen* met een totale opbrengst van fl. 1981,50.¹³ Bolleurs koopt voor eigen rekening op deze veiling achttien partijen met een totale waarde van fl. 66.25,- . Een jaar later treedt hij twee keer op als zaakgelastigde.¹⁴ De eerste veiling op 22 april 1824 levert fl. 2080.30,- op. De tweede veiling op 24 april levert fl. 616.20,- op. Op beide veilingen koopt Arent Bolleurs zelf voor respectievelijk fl. 28.70,- en fl. 78.25,- bloembollen.

Later komen we het handelshuis nog tegen in krantenadvertenties. Zo meldt de *Dordrechtse Courant* van 5 september 1839, **V E R K O O P I N G V A N B L O E M B O L L E N**. DUURMAN en BOLLEURS, Bloemisten te Haarlem, zijn voornemens, op *Zaterdag den 7 September 1839, des voormiddags om half twaalf ure, in het Logement de Paauw, de Wijnbrug, te Dordrecht, door de Vendumeesters DE HART en ROEST, te verkoopen: Eene aanzienlijke partij exquisite BLOEM-BOLLEN in soorten, geschikt voor Potten Glazen, alsmede voor de Koude Grond, waarvan de Notitie en Bollen ter bezichtiging liggen op den dag der verkooping van des morgens 9 tot half twaalf ure.*

Interessant in het licht van het ontwerpen van tuinen is het werk van Arent in 1791 voor de Haarlemse hortus. In 1790 en 1791 zijn er klachten over de slechte toestand van de hortus. Het Collegium Medico-Pharmaceuticum neemt maat-

regelen. De tuin wordt vervolgens naar de plannen van Arent Bolleurs opnieuw aangelegd en voorzien van een groot aantal nieuwe heesters en planten. Als dank voor zijn werkzaamheden en als blijk van grote tevredenheid krijgt de hortulanus het voor die tijd kostbare werk *Flora Septem provinciarum Belgii Foederati* van de botanicus David de Gorter.¹⁵

Afb. 2: De Haarlemse hortus medicus naar een aquarel van Hendrik Schwegman (1761-1816. Overgenomen uit Dr. H. Ritter, *De Hortus Medicus of Stads-kruidtuin van het Collegium Medico-Pharmaceuticum te Haarlem* (Haarlem 1914), t.o. p. 38.

Jan Bolleurs Arentszoon (ná 1784-1835)

In 1787 wordt ene Dorothea Sophia Bolleurs geboren als dochter van de in 1784 gehuwde Arent Bolleurs en Johanna Maria Hulstkamp. Uit latere aktes blijkt dat er ook een zoon is, Jan geheten. Wanneer Jan geboren wordt is niet bekend, maar in ieder geval ná 1784. In een akte van het Haarlemse Vredegerecht wordt Jan in 1818 genoemd als *architect*.¹⁶ Vermoedelijk zal architect op zijn werk als ontwerper voor tuinen en parken slaan. Gebouwen van zijn hand, of aanwijzingen in die richting, zijn tot heden niet gevonden.

In zijn ontslagverzoek uit oktober 1835 geeft Arent Bolleurs als reden op dat in de laatste jaren zijn zoon Jan Bolleurs onder zijn toezicht als hortulanus heeft opgetreden. Nu zijn zoon is overleden kan hijzelf door zijn hoge ouderdom en bijbehorende lichamelijke beperkingen zijn taken in de hortus niet meer naar behoren vervullen.

Deze Jan Bolleurs komen we in 1827 tegen als tuinarchitect in Haarlem. In maart 1827 levert J.D. Zocher jr. zijn plan voor de reorganisatie van de gehele Haarlemmerhout in. Al snel rijzen grote bezwaren tegen dit plan, aangezien duidelijk wordt dat de kosten veel hoger zullen uitkomen dan begroot. Tevens blijkt dat een door Zocher geprojecteerde vijverpartij zonder machinale hulp in de zomer niet op het gewenste waterniveau kan worden gehouden. Een en ander leidt er toe dat Zocher in oktober 1827 een geheel nieuw plan op tafel legt, waaraan de gemeenteraad van Haarlem zijn fiat verleent. Ondertussen heeft Jan Bolleurs op 1 juli 1827 eveneens een plan tot reorganisatie van de Haarlemmerhout ingediend bij de gemeente.¹⁷ Volgens Leonard Springer werd Bolleurs *met fl. 100,- naar huis gezonden, met de belofte, dat B. en W., zoo 't noodig bleek, het goede in dat plan zouden overnemen, wat op zichzelf een zeer twijfelachtig voordeel is*.¹⁸ Het is de vraag of Springer hiermee niet te snel oordeelde. Ter vergelijking, Albert van Leusen kreeg in 1815 fl. 30,- van het stadsbestuur van Deventer voor zijn ontwerp voor het park de Worp.¹⁹ Waarom zou de gemeente Haarlem honderd gulden betalen voor een ongevraagd ontwerp? Het bedrag is immers niet gering en stond gelijk aan een half jaarsalaris dat zijn vader als hortulanus verdiende. Mogelijk heeft de gemeente Haarlem na de afwijzing van het eerste ontwerp van J.D. Zocher jr. alsnog meerdere ontwerpers uitgenodigd voor een nieuwe ronde. Een andere mogelijkheid is dat Jan Bolleurs, als ontwerper én zoon van de hortulanus van de Haarlemse hortus gevraagd is zijn mening ten aanzien van het plan te geven. Mogelijk kan verder onderzoek in de gemeenteraadsnotulen uit deze periode helderheid verschaffen.

Hortulanus en ontwerper

Voor wat betreft vader en zoon Bolleurs zijn er opvallende parallellen met de Utrechtse hortulanus Christiaan Georg Breitenstein (1788/89-1867).²⁰ Ook Breitenstein beperkt zich niet tot zijn hortulanusschap. In 1815 maakt Breitenstein in opdracht van Carel Joseph van der Muelen een (uitgevoerd) ontwerp voor diens

buitenplaats Dennenburg bij Driebergen. In 1821 wordt Breitenstein benoemd tot hortulanus van de net opgerichte Utrechtse Rijksveeartsenijschool die gevestigd wordt in de voormalige Utrechtse buitenplaats Gildestein aan de Biltstraat. Hier krijgt hij bij zijn benoeming de opdracht voor een ontwerp voor een nieuwe 'hortus oeconomicus' en een salaris van driehonderd gulden dat hem was toegestaan vanwege *een persoonlijke consideratie welke ten aanzien van zijn opvolger niet meer bestaat*.²¹ Waarschijnlijk werd de hoogte van zijn salaris mede bepaald door zijn taak om de tuin te ontwerpen en vervolgens de aanplant te begeleiden. In 1822 verruilt Breitenstein de Rijksveeartsenijschool voor een benoeming tot hortulanus van de Utrechtse Hortus Botanicus in de binnenstad. In deze Hortus heeft hij vermoedelijk het centrale deel van de huidige tuin in landschapsstijl aangelegd; dat gedeelte dateert van rond 1820.²² In alle gevallen betreft het hier hortulani die zich, blijkbaar niet onverdienstelijk, op het ontwerppad begaven.

Conclusie

Met deze beschrijving van Arent Bolleurs, maar vooral van zijn zoon Jan, zijn twee onbekende tuinontwerpers uit de anonimiteit gehaald. Arent Bolleurs was hortulanus en compagnon in een bloembollen- en zadenhandel *Handelshuis Duurman & Bolleurs*. Daarnaast was hij als ontwerper verantwoordelijk voor de aanleg van de Haarlemse hortus in 1791. Of hij nog andere ontwerpen heeft gemaakt is onbekend. Zoon Jan Bolleurs zal als plaatsvervangend hortulanus de benodigde kennis over beplanting van zijn vader hebben opgestoken. In 1818 wordt Jan Bolleurs genoemd als (landschaps)architect. Hoewel we geen bestaand werk van hem kennen weten we dat hij in twee gevallen als 'concullega' van J.D. Zocher jr. optreedt. In de omgeving van Haarlem zal hij een zekere naam hebben gehad getuige de brief van Cornelis van Bommel aan zijn zwager en zijn gage voor een alternatief plan voor de Haarlemmerhout. De klanten van Jan Bolleurs moeten mogelijk gezocht worden in het netwerk dat zijn vader als hortulanus en toezichthouder bij de planten- en gewassententoonstellingen van de Nederlandsche Huishoudelijke Maatschappij in Haarlem zeker zal hebben gehad.

Over de auteur

Ronald van Immerseel is werkzaam bij de Stichting tot behoud van Particuliere Historische Buitenplaatsen en publiceert over kastelen en buitenplaatsen met hun omgeving, de tuin- en parkaanleg. Hij is bestuurslid van de Kastelenstichting Holland en Zeeland, voorzitter van het Platform Kastelen en Buitenplaatsen in Zeeland en redactielid van onder andere de jaarboekenreeks van de Nederlandse Kastelenstichting, het *Tuinjournaal*, *Historische Woonsteden & Tuinen* en *Arcadië*.

Noten

- 1 Brief Cornelis van Bommel aan Hendrick van Berckel van 19-12-1827.
Gemeente Archief Delft. Archief familie Van Berckel. Dit archief is niet geïnventariseerd. In dit contemporaine citaat wordt Boleurs met een l geschreven. De gangbare schrijfwijze is echter Bolleurs.
- 2 R.H.M. van Immerseel, 'Twee generaties Zocher op Vredenoord. De buitenplaats Vredenoord te Rijswijk, ene onbekende aanleg van J.D. Zocher sr (1763-1817) en J.D. Zocher jr (1791-1870)' in *Historische Woonsteden en tuinen*, 158 (juni 2008), 22-27.
- 3 Zie noot 2.
- 4 Christiaan Kramm. *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunst schilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters van den vroegsten tot op onze tijd* (Amsterdam 1857-1864) en Johannes Immerzeel, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders*, 3 delen (Amsterdam 1842-1843).
- 5 Dr. H. Ritter. *De Hortus Medicus of Stads-kruidtuin van het Collegium Medico-Pharmaceuticum te Haarlem* (Haarlem 1914), 31.
- 6 Noord-Hollands Archief, toegang 39 Vrederegerecht, in. nr. 100-83 uit 1818.
Behalve de architect Jan Bolleurs woont er in dezelfde periode nog een bloemist Jan Bolleurs in Haarlem.
- 7 Dr. H. Ritter. *De Hortus Medicus of Stads-kruidtuin van het Collegium Medico-Pharmaceuticum te Haarlem* (Haarlem 1914), 31.
- 8 In 1806 werd het *Collegium Medico-Pharmaceuticum* opgevolgd door de *Plaatselijke commissie van geneeskundig toezicht te Haarlem* als verantwoorde

- lijke instelling voor de Haarlemse hortus medicus. Noord-Hollands Archief, Plaatselijke commissie van geneeskundig toezicht te Haarlem, toegang 1260.
- 9 *Algemeene Konst- en Letterbode* van 1824, 202.
- 10 *Algemeene Konst- en Letterbode* van 1828, 236-237.
- 11 Universiteitsbibliotheek Gent, BIB.VC.001807/10/15. Catalogus gedrukt te Haarlem door J. Met en Meijlink, 1807.
- 12 De klachten betreffen de periode 1810-1814. Zie Noord-Hollands Archief, Vrede gerecht, toegang 39, inv.nr. 132, akte 44.
- 13 Noord-Hollands Archief, Vredegerecht Haarlem, toegang 39, inv.nr. 31, akte 16.
- 14 Noord-Hollands Archief, Vredegerecht Haarlem, toegang 39, inv.nr. 31, aktes 09 en 12.
- 15 David de Gorter. *Flora Septem VII provinciarum Belgii Foederati* waarvan de eerste uitgave in 1781 in Haarlem verscheen.
- 16 Noord-Hollands Archief, toegang 39 Vredegerecht, in. nr. 100-83 uit 1818.
- 17 Leonard A. Springer. *De Haarlemmerhout van 1583-1896* (Haarlem 1896), 89. *Archiefonderzoek naar dit plan in de Haarlemse gemeentelijke archieven heeft niets opgeleverd.*
- 18 Ibidem, 89.
- 19 H.J. Nalis, 'Van Leusen' in *Cascade. Bulletin voor tuinhistorie*, 2^e jg., nr. 1/2, 30-32.
- 20 R.H.M. van Immerseel, 'Christiaan Georg Breitenstein, ontwerper en hortulanus' in *Historische Woonsteden en tuinen*, 154 (april 2007), 7-11.
- 21 R.H.M. van Immerseel, 'Christiaan Georg Breitenstein, ontwerper en hortulanus' in *Historische Woonsteden en tuinen*, 154 (april 2007), 10.
- 22 Y.S. Jansen. *Het wel en wee van de Hortus Botanicus aan de Nieuwegracht te Utrecht in de periode tussen ca. 1837 en ca. 1960*, Werkgroep Toekomst Hortus Botanicus, Utrecht 1997.